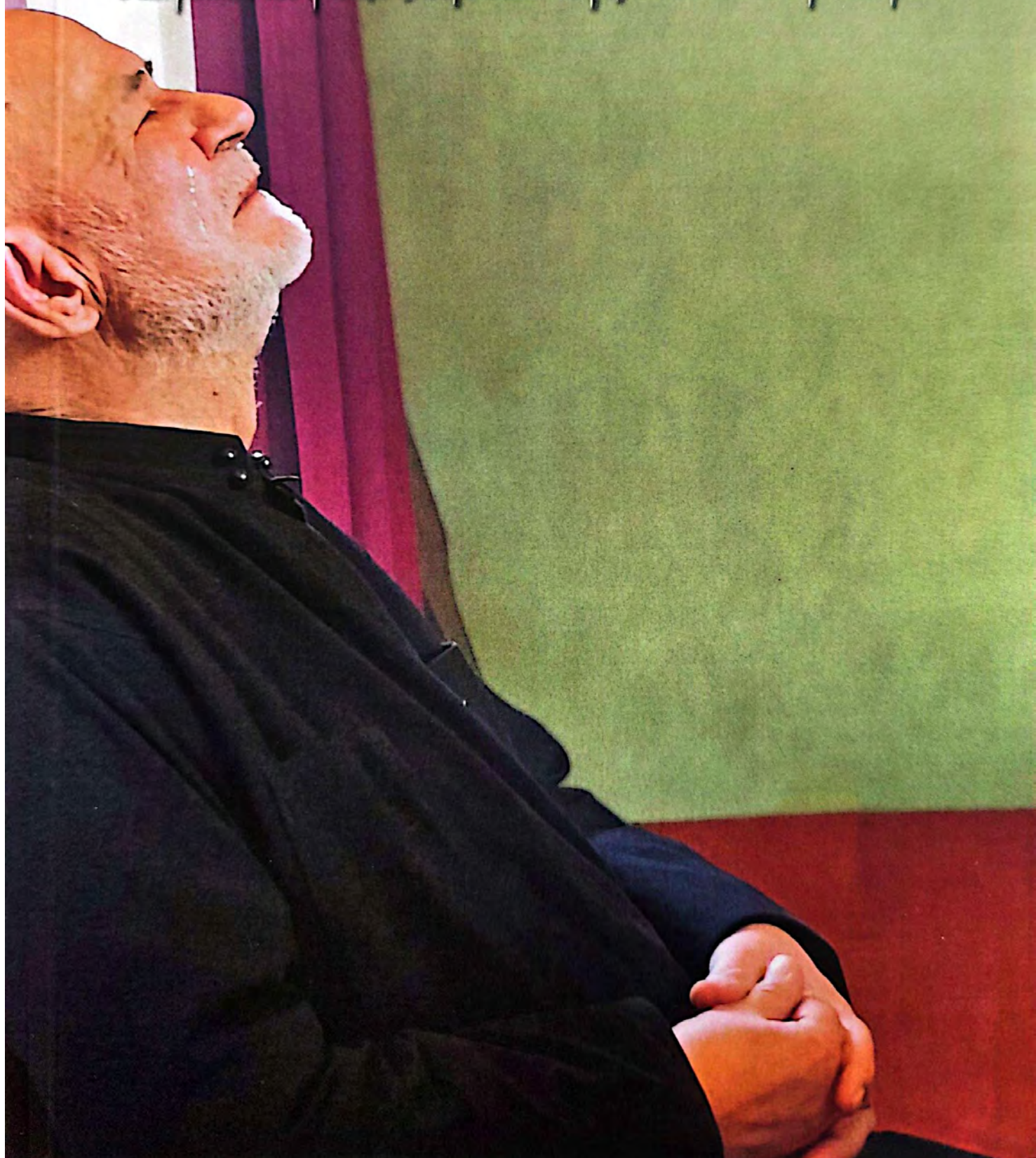

ВНДООЕЯОЯ

ПРЕОКРАЖЕНСКИ БРОЈ 90 ❖ ГОД 30 ❖ 2023

САБОРНИК ЕПАРХИЈЕ ЗАХУМСКА-ХЕРЦЕГОВАЧКЕ И ПРИМОРСКЕ

ISSN 1840-149X

САДРЖАЈ:

Алан Браун	
О критикама Биџа као заједнице у англофоној Православној теологији	5
Дејвид Бентли Харт	
ЗАШТО ЉУДИ ВЈЕРУЈУ У ПАКАО?	61
Маргарет Баркер	
Храмовни коријени хришћанске литургије (II дио)	65
Дражен Тупањанин	
ТИХО, ТИШЕ, С ДУШОМ УЗБУРКАНОМ	85
Игуман Исаија Дан	
РЕВНИТЕЉИ И РАВНАТЕЉИ	93
Марко Гојачић	
БЕСЈЕДА МИТРОПОЛИТА ЛЕОНТИЈА РАДУЛОВИЋА НА УСТОЛИЧЕЊУ У САБОРНОЈ ЦРКВИ У МОСТАРУ 1888. ГОДИНЕ	95
протонамесник др Борис Фајфрић	
ПРОФЕСОРСКИ ПЕРИОД СВЕТОГ ЈОВАНА ШАНГАЈСКОГ У БОГОСЛОВИЈИ СПЦ У БИТОЉУ	99
Мср Лазар Радан	
МИТРОПОЛИТСКА СЛУЖБА ПАВЛА НЕНАДОВИЋА (1749–1768)	105
Његош Вељанчић	
РАД НА ДОНОШЕЊУ УСТАВА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ ОД 1920. ДО 1931. ГОДИНЕ	127
Зорица Гојачић	
ПОЈАМ И ЗНАЧЕЊЕ МИРА У БИБЛИЈИ	143
Душко Шаровић	
MAN IN THE BOX	155
Павле Ратковић	
***	161

Мср Лазар Радан

МИТРОПОЛИТСКА СЛУЖБА ПАВЛА НЕНАДОВИЋА (1749–1768)

Сажетак: Комплетан XVIII вијек представља један од најзначајнијих периода у историји српског народа у Хабзбуршкој монархији. Централна личност овога доба, нарочито у оквиру Српске православне цркве био је митрополит Павле Ненадовић (1749–1768). Он је био трећи човјек по дужини управе Карловачком митрополијом, одмах иза митрополита Стефана Стратимировића (1790–1836) и Јосифа Рајачића (1842–1861). Његово деветнаестогодишње управљање (од 25. јула 1749. до 26. августа 1768) збило се у периоду максималног просперитета и развоја српског народа у оквиру Монархије, иако је друштво овога периода често карактерисала нит сукоба и неразумијевања. Харизматичном личношћу, строгим принципима, великим предводничким способностима као и пастирском одговорношћу, Павле Ненадовић је обиљежио овај период и остао упамћен као један од најзначајнијих српских архијереја и Срба уопште.

Кључне ријечи: Карловачка митрополија, Павле Ненадовић, Хабзбуршка монархија, Двор, Привилегије, царица Марија Терезија, Сабор.

Своје поријекло митрополит Павле вуче са простора Косова и Метохије. Његов отац, Ненад Илић, доселио се у Великој сеоби Срба из 1690.¹ коју је водио патријарх Арсеније III Црнојевић² из Пећи.

¹ Велика сеоба Срба из 1690. године представља значајну прекретницу у историји српског народа. Не само што су се велике групе и читаве породице преселиле неколико стотина километара сјеверно, већ од овога периода почиње и нова историјска перцепција. Заправо, Срби су се до тада налазили у османском ропству, обједињени захваљујући цркви. Од овога периода историја је озбиљније подијелила Србе у два велика царства као и у групацију у Црној Гори. Срби су све више важности давали свјетовним властима, јер су им се управо у овим моментима пружали и прилика и основа за то. Историја више неће бити сконцентрисана у једну, већ испреплетена између неколико држава. (Јован Деретић, *Културна историја Срба*, (Београд: Етнobook, 2016), 199; Душан Ј. Поповић, *Велика сеоба Срба 1690. Срби сељаци и њлемеићи*, (Београд: Српска књижевна задруга, 1954), 26–30).

² Патријарх српски Арсеније III Црнојевић (1633–1706) био је један од најзначајнијих архијереја Српске православне цркве. Од 1672. па до своје смрти (1706) био је

Према неким подацима у овом периоду на просторе јужне Угарске према једном писму самог патријарха прешло је више од 30.000 Срба, док неки извори спомињу и 40.000, па чак и 400.000³, предвођених својим духовним вођима. Ненад Илић био је кројач по занимању, а своје занатске способности не само да је наставио у Угарској, већ их је и унаприједио и био један од најбогатијих људи међу будимским Србима.

Павле је сигурно имао двојицу браће – Јакова и Јосифа, као и сестру Сару, о којој и нема неких битнијих података. Најпознатији чланови ове породице осим самог Павла (до свога монашења носио је свјетовно име Петар) били су браћу Павле Јосифов Ненадовић Млађи каснији Павлов сарадник, као и Павлова братична Марта која је била удата за Јована Текелију и са њим у браку имала сина Саву Текелију – великог српског добротвора, као једно од шесторо дјеце.⁴ Породица Текелија била је једна од најзначајнијих српских породица на простору Хабзбуршке монархије, која је још од 16. марта 1706. имала племићко достојанство, када га је Јован Поповић Текелија, први

на челу Патријаршије. Управо за вријеме његовог управљања Патријаршијом десно се Велики Бечки рат (1683–1699) који представља један од најсудбоноснијих догађаја за Србе, како у Хабзбуршкој монархији, тако и у Османском царству. За вријеме његове управе Срби су добили своје Привилегије од хабзбуршког Двора које су у наредном периоду биле гарант српског опстанка и останка на новозаложеним подручјима. Своје дуго пастировање окончао је у Бечу, 27. октобра 1706. Његовом смрћу на позицију духовног предводника Срба дошао је митрополит **Исаија Ђаковић**, који је уз Арсенија III био централна фигура српске духовности и привилегијалне политике овога периода. (Радован Самарџић, „Српски народ под турском влашћу“, у: *Историја српског народа*, књига III-1, (Београд: Српска књижевна задруга, 1993, 5–114); Дејан Микавица, *Српска Војводина. Од Аутономије до Присаједињења 1683–1918*, (Нови Сад: Прометеј–РТВ, 2018), 40–43).

3 Сасвим сигурно се бројка од 400.000 не може сматрати тачном, али то и даље оставља простор да се дискутује о потенцијалној бројци пресељених Срба. Заправо, Швикер спомиње потенцијалних 40.000 породица. (Јохан Хајрих Швикер, *Политичка историја Срба у Угарској*, (Нови Сад: Матица српска – Гутенбергова галаксија, 1998), 26). Уколико би се повезало са информацијом да се породица тада састојала од 10+ чланова, могао би се добити податак од 400.000 људи. Ипак, према нашем мишљењу, ова бројка је претјерана.

4 Ненад Нинковић, *Митрополит Павле Ненадовић*, (Нови Сад: Филозофски факултет Нови Сад, 2017), 19–26; Александар Форишковић, *Текелије*, (Нови Сад: Матица српска, 2011), 271, 316–317.

познати представник ове породице и предак Јована Текелије, Савиног оца, добио од Двора.⁵

Постоји неколико података о томе када је Павле уведен у чин ђакона. Рукоположен је 10. фебруара 1726, односно 7. јула 1726. или 11. јула исте године, у Доњој цркви у Карловцима. Двије године касније Павле је постао свештеник (презвитер) и од тада је припадао кругу најближих митрополитових сарадника. Неколико година касније, 1. јуна 1731. Павле је од митрополита Вићентија Јовановића добио инструкцију за положај егзарха, као и дозволу да похађа Карловачку школу при Двору, гдје је он усавршавао своје познавање граматике, првенствено латинског језика.⁶

По смрти мохачко-сечујског владике Максима Гавриловића 1732, Ненадовић је био упућен у ову епископију гдје је био изразито незадовољан пастирском дјелатношћу покојног епископа, као и духовним стањем у дијецези. Цар Карло VI дозволио је октобра 1732. спајање ове и Будимске епископије, па је тако престало администрације Ненадовића у дијецези. Децембра наредне године, као и почетком 1734. Ненадовић се спомиње под званичним именом Павле, што је јасан знак да се током 1733. замонашио. Монашење се десило у манастиру Раковцу.⁷ Павле је и даље био генерални егзарх, а већ у овом периоду није се слагао са неколико епископа, од којих је најзначајнији бачки епископ Висарион Павловић.⁸ Павле се у овом периоду сукоба суочио са низом оптужби на свој рачун – да је тукао свештенике, да их је присиљавао да дају велике

⁵ Владан Гавриловић, „Српско племство у Хабзбуршкој монархији од XVI до прве декаде XVII века“, у: *Испраживања* 17, (2006), 50–51; Александар Форишковић, *Текелије*, (Нови Сад: Матица српска, 2011).

⁶ Н. Нинковић, *Митрополит Павле...*, 28–31.

⁷ Исто, 36.

⁸ Епископ **Висарион Павловић** један је од најзначајнијих епископа ове дијецезе Карловачке митрополије. Управљао је епархијом у периоду 1731–1755. Већ на самом почетку, 1731. у Новом Саду је отворио Латинско-словенску школу, у којој ће једно вријеме предавати и Јован Рајић, један од најзначајнијих српских историчара и свакако један од водећих интелектуалаца овога периода. Епископ Павловић остао је упамћен као особа оштрог ума и језика и пријеке нарави. Често је црпцао своје подаре, а неријетко и себи једнаке. Његов наследник био је епископ Мојсије Путник, потоњи митрополит Карловачке митрополије (1781–1790). (http://www.spc.rs/sr/nova_saznanja_o_pocecima_visokog_obrazovanja_u_srba [приступљено на дан 04.07.2021. у 17.50]).

порезе, да је удове попове присиљавао да се монаше и иду у манастире и тако стварао сироте породице, итд. Међутим, Павле се успио одупријети овим врстама оптужби.

Захваљујући уму и сналаживости као и вриједном раду, Павле је остао на својој позицији и по доласку патријарха српског Арсенија IV Јовановића Шакабенте за вријеме Аустро–турског рата (1737–1739) на простор Хабзбуршке монархије. Због све већег утицаја и близине патријарху, многи су сматрали да Павлу треба додијелити на управу најслабију и седисвакантну⁹ Горњокарловачку епископију. Испоставило се да се на то није дуго чекало. На Марков дан 6. маја 1742, патријарх је хиротонисао Ненадовића за горњокарловачког епископа. На овој позицији Павле је био врло активан и ревностан. Често је улагао жалбе бечком Двору, жалећи се на лош положај Срба у овој дијецези. У јануару 1743. жалбе су биле написане у пет тачака у овире којих се захтијевало да власти не присиљавају Србе да не раде на католичке празнике, јер већ имају 164 нерадна дана; право ослобођења од десетка; указали су на тешке пореске дажбине; да привилегије буду поштоване у градовима, итд.¹⁰

Након наименовања Павла за епископа горњокарловачког било је потребно да цар потврди његово именовање. Свој лоби у Бечу увећало је користио Павлов савременик и велики неистомисљеник Исаија Антоновић (потоњи карловачки митрополит) који је агитовао код цара да се што је више могуће пролонгира потврда Павловог наименовања од бечког Двора.¹¹ Маја мјесеца 1743. Павле је добио од патријарха потврду да је изабран гласовима епископа и заслугама служби двојници претходника патријарха и патријарх је био вољан да то исто јави у Беч, по информацији коме је потребно да то пошаље. Наравно, Павле је сасвим легално изабран за епископа. Тројица епископа нису дошла (арадски, темишварски и будимски), а владика бачки је имао пуномоћ осталих владика (нишког, пакрачког, северинско-марчанског и коштајничког), тако да је успостављена већина 6:3 чиме је сасвим легално и изабран. На сабору сазваном ради публиковања Привилегија 1744, Павле је од комесара грофа Енгелсхофена и грофа Патачића добио писано

⁹ Лат. *sedes + vacantia*, односно празна столица. Подразумијева појам периода када на једној архијерејској катедри нема епископа, тј. када је епархија без свог епископа.

¹⁰ Н. Нинковић, *Митрополит Павле...*, 44 – 45.

¹¹ Ненад Нинковић, „Исаија Антоновић, епископ арадски и митрополит карловачки (1731–1749)“, *Исцртавања* 24, (2013), 189–190.

свједочанство да је владика Ненадовић невин по свим тачкама оптужби, за које се највише залагао владика Исаија Антоновић. Царица Марија Терезија¹² га је 6. априла 1744. преко Дворског ратног савјета потврдила за горњокарловачког епископа, чиме је Павле добио сва потребна права за управљање овом дијецезом.¹³ Само увођење у трон обављено је новембра 1744. Ненадовић је одмах наставио по старом и писао у Беч са тражењем захтева за бољи положај Срба и подизање богомоља. Већ на самом почетку показао се као врло строг тражећи од свештенства да читају Нови Завјет на сваких 40 дана, одредио обавезне књиге, тражио да добро познају законе Православне цркве, да се исповиједају четири пута годишње, да знају напамет Десет Божијих заповијести, свете тајне, смртне гријехе, итд. Од народа је тражио присуство литургијама, младенци да знају Оче наш, Символ вјере, Десет Божијих заповијести и Богородице Дјеве, редовно исповиједање, итд. Сва гробља да буду заграђена, да се мртви не сахрањују у цркви, већ око ње, као и да се морају водити протоколарне књиге. Све ово издато је у Плашком 21. јула 1745.¹⁴

У Плашком је епископ Ненадовић отворио Богословију заједно са владиком Андрејевићем. Ту су његова права била ограничена 1747. када му је било забрањено да именује свештенике који нису били потврђени од стране власти. У току ових дешавања, 1748. умро је српски патријарх Арсеније IV и као администратор бива постављен бачки владика Висарион Павловић. На Сабору који је издејствован за 1. септембар на челу са комесаром бароном Францом фон Енгелсхофеном главни супарници за новог предводника и поглавара српске цркве били су владика Исаија Антоновић и владика Павле Ненадовић. Колики је био анимозитет између двојице јерарха, говори податак да су Ненадовићеве присталице

¹² Царица **Марија Терезија** (нем. Maria Theresia von Österreich) била је једина жена која је владала Хабзбуршком монархијом. Владала је пуних 40 година у периоду од 1740. до 1780. Удала се 1736. за Франца Штефана Лотариншког (нем. Franz Stephan von Lothringen) са којим је провела у браку више од 30 година и из њиховог брака су се родила потоња два цара – Јозеф II (1780–1790) и Леополд II (1790–1792). Остала је упамћена као једна од највећих владарки и као највећи реформатор на челу Хабзбуршке монархије. Њеним реформама у свим областима и сферама држава је издигнута у врхунац европске политичке сцене. (Györfi Zoltan, *Habsburgska monarhija 1526–1792*, (Novi Sad: Filozofski fakultet Novi Sad, 2014), 298–301).

¹³ Н. Нинковић, *Митрополит Павле...*, 49.

¹⁴ Исто, 52–55.

хтјеле чак да Антоновића избаце кроз прозор, што је наравно спријечено од присталица војног staleжа.¹⁵ На овом Сабору дјелимично су прописана и правила како се бира митрополит, а након засиједања је изабран епископ Исаија Антоновић, који је положио заклетву одређену од стране Сабора.¹⁶ Павле Ненадовић је пребачен за владика арадског. Међутим, митрополит Антоновић није дуго био поглавар Карловачке митрополије. Већ у фебруару 1749. је умро.¹⁷

Епископ бачки, Висарион Павловић опет је постао администратор, а нови изборни Сабор заказан је за 23. јул 1749. са комесаром бароном Христијаном фон Хелфрајхом. Сабор је на вријеме отворен и засиједање је почело према плану. Одмах потом, 25. јула 1749. владика Павле Ненадовић изабран је за карловачког митрополита.¹⁸ Два дана касније је положио заклетву, а наређено је да се пећки патријарх Атанасије II¹⁹ обавијести о избору. Идуће године у априлу, митрополит Павле Ненадовић је, плативши таксу од 2.000 форинти, добио конфирмациону диплому, чиме је све око избора и званично било завршено.²⁰

Већ на самом почетку јасно је било да не може постати *caput nationis*²¹, јер Двору није одговарало да се митрополит пита једнако у духовним и свјетовним питањима. Двор је заправо настојао да све елементе свјетовне власти, које су имали духовници, укине. Већ 1750. дошло је до размирица Двора и митрополита Павла око његових мијешања

15 Н. Нинковић, *Исаија Антоновић епископ арадски и митрополит карловачки...* 195.

16 Дејан Микавица и други, *Срби у Хабзбуршкој монархији 1526–1918*, књига 1, (Нови Сад: Прометеј-РТВ, 2016), 300–301.

17 Није одржано опијело над покојником, што је својеврсна „освета“ Павла Ненадовића митрополиту Исаји за све нападе и оптужбе са његове стране. Правдао се тиме да је у Бечу то већ одржано, а тог датума (17. фебруара – Л.Р.) био је и први дан Великог поста. (Н. Нинковић, *Митрополит Павле...*, 64; Н. Нинковић, *Исаија Антоновић митрополит...*, 200–201).

18 Ненад Нинковић, „Црквено-народни Сабор и архијерејски Синод из 1749. године“, у: *Испраживања* 23, (2012), 265–267.

19 Атанасије II Гавриловић био је српски патријарх у периоду 1747–1752. Значајан је јер је на овај сабор послао свог егзарха Василија Петровића, потоњег митрополита цетињског, који је тражио дозволу да купи милостину за патријаршију. Дозволу је добио само од Висариона Павловића да то ради у оквиру његове дијецезе. (Дејан Микавица и други, *Срби у Црној Гори 1496–1918*, (Никшић: Институт за српску културу, 2017), 92).

20 Н. Нинковић, *Митрополит Павле...*, 67–76.

21 лат. *caput nationis* – глава народа, у значењу вођа народа.

у свјетовне послове, када је 21. октобра 1750. царица Марија Терезија потписала Резолуцију (а саставио је гроф Коловрат) којом је опоменула Ненадовића да не смије да се мијеша у свјетовна питања, што је Павлу опет подвукао гроф Коловрат 23. марта наредне године под пријетњом да ће на Двору постати *persona non grata*.²²

Наредни изазов наступио је јануара 1751. када је почело стапање Потиске и Поморишке границе у Провинцијал, што је у суштини значило њихово развојачење, а народ са тога простора, који је желио да задржи војни позив, морао се преселити у Банат.²³ То је било незамисливо за њих, јер су имали своју инфраструктуру и устаљен живот на простору Потисја и Поморишја. Почетком љета 1751. у Банат се преселило до 2.200 породица, односно до 12.000 људи.²⁴ Из ових крајева сукцесивно се формирало и неколико група Срба које су се одселиле у Русију у периоду 1751–1752. под вођством пуковника Јована Хорвата и Јована Шевића.²⁵ Ови Срби населили су се на простору данашње Украјине основавши тамо Нову Србију и Славеносрбију, али су се временом порусили.²⁶

22 Н. Нинковић, *Митрополит Павле...*, 81–85.

23 Народу је остављено вријеме од августа 1750. до Михољдана 1751. да се изјасни да ли ће прећи у Банат и задржати војни позив, или остати у Потисју и Поморишју у својству жупанијских поданика. Митрополит Павле се жалио на овакве одлуке и услове Двора током септембра 1750, тражећи да се границе не укидају. Међутим, његове жалбе биле су безуспјешне. (Мита Костић, *Нова Србија и Славеносрбија*, (Нови Сад: Српско-украјинско друштво, 2001), 29–45; Дејан Микавица и други, *Срби у Хабзбуршкој...*, 229).

24 Јелена Илић Мандић, *Банатска војна крајина 1764–1800*, (Београд: Историјски институт Београд, 2020), 102–103.

25 Сеоба Срба у Русију током половине XVIII вијека је једна од најзначајнијих посљедица развојачења дијелова војне границе. Међутим, она ни у ком случају није била толико обимна и значајна, колико је то запамћено у народу и историјској свијести. Заправо, за сада није познат број становника Потиске и Поморишке крајине прије развојачења, нити број пресељених у Русију, као ни број становника који је остао у њима. Процјене сежу до бројке од стотинак официра са породицама који су се током 1751. и 1752. одселили у Русију. (За детаље види: Мита Костић, *Гроф Колер. Српска насеља у Русији. Српске иривилеије*, (Загреб: СКД Просвјета, 2011), 175–203; Јелена Илић Мандић, *Банатска војна...*, 109; Божидар Панић, „Срби у Араду од Карловачког мира до Сеобе у Русију (1699 – 1751)“, у: *Зборник радова са међународног научног скупа на тему: Сеоба Срба у Руско царство током 18. века*, (Нови Сад, Српско-украјинско друштво – Архив Војводине – Музеј града Новог Сада, 2003), 35–36).

26 Васиљ Поповић, *Историја новога века 1492–1815*, (Београд: Српска књижевна

Сам митрополит Ненадовић се на различите начине борио против ових миграција. У Бечу се у том послу ослањао на грофа фон Енгелсхофена и барона Бартенштајна, док је међу самим народом агитовао путем повјереника и посланица. То је радио из разлога да би увјерио Двор да се не ради о било каквом антидржавном покрету, у који је потенцијално увучена и црква на чијем челу се налазио.²⁷ Ово иселавање је царица забранила Казненим патентом од 19. јуна 1752. под пријетњом смртне казне за ухваћене агитаторе, као и са понудама високих свота новца за информације о овој врсти агитације.²⁸ Ова сеоба утицала је и на народ са простора Црне Горе,²⁹ који се такође селио и у оквиру чијих миграција су улогу имали црквени великодостојници. Цетињски владика Василије Петровић у више наврата је покушавао организовати сеобу народа са простора Црне Горе.³⁰ Између осталог, у једном од тих подухвата из лета 1757. од најављених 600 људи за сеобу, на бродове укучано тек 140 људи. Та група је у новој земљи представљала само одреде пљачкаша и недисциплинованих банди.³¹

Оваква ситуација на простору Потиско-Поморишке војне границе, резултирала је и немирима на простору Банске војне границе. Државним реформама, дошло је до наметања нових обавеза, нових захтјева и намета за становништво, као и територијалних промјена унутар ње. Управо исте 1751. десила се Кијукова буна (име добила по свом вођи Теодору Теши Кијуку) у којој је народ био незадовољан најављеним

задруга, 2016), 357: Мита Костић, *Нова Србија и Славеносрбија*, (Нови Сад: Српско-украјинско друштво, 2001).

²⁷ Д. Микавица и други, *Срби у Хабзбуршкој...*, 230–231.

²⁸ Исто, 231.

²⁹ Види: Миомир Дашић, „Сеобе Црногораца у Русију средином 18. вијека“, у: Зборник радова са међународног научног скупа на тему: *Сеоба Срба у Руско царство половином 18. века*, (Нови Сад, Српско-украјинско друштво – Архив Војводине – Музеј града Новог Сада, 2003), 66–102.

³⁰ Види: Душан Мартиновић, „Миграције Црногораца у Русију у 18. и 19. веку“, у: Зборник радова са међународног научног скупа на тему: *Сеоба Срба у Руско царство половином 18. века*, (Нови Сад, Српско-украјинско друштво – Архив Војводине – Музеј града Новог Сада, 2003).

³¹ Радослав Распоповић, „Владика Василије Петровић и пресељавање Црногораца у Русију у другој половини 18. вијека“, у: Зборник радова са међународног научног скупа на тему: *Сеоба Срба у Руско царство половином 18. века*, (Нови Сад, Српско-украјинско друштво – Архив Војводине – Музеј града Новог Сада, 2003), 126; Д. Микавица и други, *Срби у Црној Гори...*, 102–104.

премјеравањем земљишта од стране власти у Банској крајини, јер су мислили да је то увод у ново опорезивање.³² Заправо, осим овога разлога постојали су и дубљи узроци који су куминирали у сљедећој Северинској буни 1755. То су биле наметнуте обавезе за куповину униформе о сповственом трошку, деградација сеоских старјешина, вјерски притисци, лош однос надређених, итд.³³ Митрополит Павле био је на да Двора за смиривање народа у Банској крајини, јер је једно од мјеста састанака у оквиру договора за отпор и буну становништва био и манастир Комоговина, па се рачунало да сама буна има вјерску нит. На срећу, Павле је реаговао брзо пославши шишатовачког архимандрита Вићентија Поповића и лепавинског архимандрита Нићифора Поповћа, јер је барон Шерцер спремао 4.000 војника за крваво гушење побуне.³⁴ Новопостављени горњокарловачки епископ Данило Јакшић (велики борац против унијаћења) трудио се да смири народ и послје три дана је успио да наговори граничаре да се разиђу.³⁵

Током исте године, народ и митрополит су били у великом страху од Угарске скупштине, на којој су Хрвати поднјели захтјева да се спроводи члан 46. из 1741. (он проиходи из члана 86. из 1723, а овај из члана 23. из 1687) по коме на простору Хрватске, Далмације и Славоније није дозвољена ниједна вјера осим католичке, што је свакако био велики удар на православље. Такође су тражили и да манастир Марча буде одузета православцима и додијељена унијатима. На срећу, царица Марија Терезија је 29. августа 1752. издала *Зашићено писмо* које је адресирала и на хрватске сталече у којем је наредила да се престане са насилним унијаћењем и дискриминацијом православног становништва.³⁶ Наредне године је царица донијела Резолуцију која се односи на подизање црква, у оквиру које је дато право да се подиже црква само у оним насељима у којима живе сами Срби и имају преко тридесет кућа. Могли су и да поправљају старе, само уколико се није радило о подизању цркве из

³² Војин С. Дабић, *Банска крајина 1688–1751. Прилој историји српској и хрватској народа и крајишкој уређења у Банији*, (Загреб–Београд: Просвјета – Историјски институт, 1984), 167–173.

³³ Д. Микавица и други, *Срби у Хабзбуршкој...*, 168, 237–240.

³⁴ Славко Гавриловић, *Грађа за историју Војне границе у XVIII веку – књига 1 - Банска крајина 1690–1783*, (Београд: Српска академија наука и уметности, 1989), 430–431.

³⁵ Н. Никовић, *Митрополит Павле...*, 90–97.

³⁶ Исто, 98–101.

темела. Забрањено је било подизање манастира.³⁷ Исте године је један од захтјева митрополита Павла за Сабором одбијен у Бечу.

Митрополит Павле је 28. јануара 1755. обавијештен од стране коштајничког епископа Јосифа Стојановића да се народ у Северину (мјесто гдје су се чували Влашки статuti³⁸) дигао против власти. Митрополит је одмах послао раковачког архимандрита Никанора Јовановића и шишатовачког Вићентија Поповића са својим писмом којим је требало да се утиче на побуњени народ. Главни узрок немира било је лоше понашање надређених према становништву, нарочито генерала Јозефа Филипа фон Гвичардија и његових официра. Наиме они су неријетко тукли своје подређене тако да су се морали опорављати и по мјесец дана.³⁹ У Северину се окупило чак 20.000 људи, а владика Јосиф је са крстом улазио међу масу да их смири, међутим већина побуњених нису били Срби, већ Хрвати, па је логично да покушаји коштајничког владике нису уродили плодом. Ова буна је утихнула у току фебруара, али је процес кажњавања и отклона узрока потрајао дужи. Нови предсједник Илирске дворске депутације, барон Бартенштајн, сматрао је да вође буне морају бити кажњене, али је тражио амнестију за народ. Двор је послао комисију на челу са маршалом Вилхелмом Рајнхардом фон Најпергом у Нађкањижу да испита узорке, а пуковника Филипа Бека са војском у генералат да похапси вође буне. Он је закључио да су официри често користили граничаре за своје приватне послове, што је било строго забрањено. Такође, истакнуто је и да је узрок незадовољства присуство унијата у манастиру Марчи, па је од Најперга тражено да се манастир додијели католичком монашком реду пијариста. Сам Павле се нудио да дође у Нађкањижу и буде сарадник маршалу и помогне му у тражењу узрока, а све из најмере да народ заштити, али и себи обезбједи бољи положај. Вође буне и њихови сарадници су похватани у наредном периоду, тако је ствар ове побуне била ријешена. У овом периоду долазило је и до немира у Славонији, али и проблема у будимској дијецези. Септембра исте године

³⁷ Исто, 102.

³⁸ Drago Roksandić, *Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana*, (Zagreb: Vjesnik, 1991), 24–26.

³⁹ Да би се боље спознали узроци саме буне, препоручљиво је да се погледа списак проблема са којима се народ обратио бечком Двору јануара 1755.. Видјети у: Drago Roksandić, *Srbi u Hrvatskoj...*, 56–57.

Павле је лично примљен у аудијенцију код цара и царице у Бечу, гдје је добио обећање да ће се Привилегије поштовати.⁴⁰

Наредни период обиљежило је инсистирање Двора да Ненадовић нема право да се мијеша у свјетовна питања, док се са друге стране у иста митрополит све више мијешао. Услијед неколико одбијања за сазивањем Сабора, митрополит је покушао да редовни Синод (сваке године на Петровдан) претвори у неку врсту Сабора, на коме ће се расправљати и о проблемима народа. Од Илирске дворске депутације је добио писмено упозорење 6. августа 1756. да је надлежан само у вјерском сегменту и питањима и да се престане бавити свјетовним стварима. Средном наредне године Ненадовић је стигао у Беч са наміјером да започне акцију заштите Привилегија, јер је већ био у току Седмогодишњи рат (1756–1763), а када је рат у Монархији онда *Inter arma silent leges*, односно Србима је велика прилика да добију потврду или евентуално проширење Привилегија. Већ 21. новембра исте 1757. издата је Резолуција којом је зајамчено право кадуцитета, слободне градње цркава као и тумачење привилегија онако како је царица потврдила 1743. Ненадовић је почетком 1758, видјевши добру позицију за српски народ, затражио проширење духовне јурисдикције и привилегија у Ердељу, а попустљивост је била у вези са његовим залагањем да се Срби одано и храбро боре на страни Монархије.⁴¹ Сам митрополит је ове године добио угарско племство за себе и своја два синовца, Павла Миркова и Павла Јосифова.⁴²

Владарка је дала наређење да се у Хрватској огласи њена Резолуција из новембра 1757, чиме је дала наредбу да се сва права Срба дата Привилегијама морају поштовати. Крајем 1758. и почетком наредне године било је сасвим извјесно ко ће одијети побједу у Седмогодишњем рату, иако је он ипак потрајао још четири године, па се и однос према Србима и митрополиту видно мијењао. Онога тренутка када Хабзбуршка монархија види да она побјеђује, тада и стеже и ограничава захтјева Срба.

У току самог рата, држава је започела и један реформски процес који је предводио гроф Кауниц-Ритберг. Он је за циљ имао све већу

⁴⁰ Д. Микавица и други, *Срби у Хабзбуршкој...*, 239–240; Н. Нинковић, *Митрополит Павле...*, 109–116.

⁴¹ Н. Нинковић, *Митрополит Павле...*, 119–126.

⁴² Ненад Нинковић, Ана Митевски, „Три жалбе митрополита Павла Ненадовића из 1762. године”, у: *Мешовића ираја (Miscellanea)*, књига XXXVIII (2017), 30.

секуларизацију државе, па је природним током ствари било јасно да ће се наредни захтјеви митрополита теже узимати у разматрање и рјешавати. Већ 1760. митрополиту је забрањено да сазива Синод без одобрења царскога, а он је октобра исте године пред Двор изнио низ оптужби да се Привилегије слабо поштују. Посебних петнаест тачака Павле је искористио да конкретизује непоштовање Привилегија, а у Беч је у овом периоду дошло и неколико епископа – Јосиф Стојановић, Данило Јакшић и Синесије Живановић, а епископ Вићентије Јовановић Видак писмом се обратио митрополиту у вези са манастиром Бездин. Митрополит Ненадовић се нарочито жалио на одлуку забране сазивања Синода без дозволе Двора и покушавао је да објасни разлике између Сабора и Синода, иако их у овом тренутку врло вјероватно није ни било, услед недозвољавања Беча да се одржи Сабор. Одговор није добио, па је својом црквом управљао без Синода, који ће бити сазван тек послје његове смрти. Смијед ствари био је јасан – Двор је морао позвати Павла да се размотре силне тужбе, што се и десило 10. јула 1762. Митрополит је са собом тада понио и три молбе, односно жалбе.⁴³

У оквиру њих митрополит је написао сијасет оптужби о непоштовању Привилегија од којих су неке: да се у Хрватској и Славонији сви држе дискриминаторског 46. члана, да је градња црква и звоника забрањена, забрањено је било јавно исповиједање православља у градовима и тврђавама, порески имунитет се није поштовао, велики проблем је било питање малефиканата – осуђеника на смрт⁴⁴, тражено је коначно рјешење по питању тога ко има право на кадуцитет, итд. Све три жалбе написане су на укупно осамнаест страница, укључујући то да једна од њих, трећа по реду има чак четрнаест жалбених тачака.⁴⁵ За све ове при- тужбе био је незгодан тренутак, јер се радило „пуном паром“ на ограничавању власништва цркве над посједима у корист државе.

Митрополит је добио одговор 7. марта 1763. који је написан двадесетак дана раније, а био је састављен у два дијела – блажи и оштрији, а њих оба је добио Павле о чему је и писао. Царица је већину примједби схватила као увреду и изразила је незадовољство како дрскошћу

⁴³ Исто, 33.

⁴⁴ Ово је било нарочито битно јер су се католички свештеници борили свим силама да у посљедним тренуцима живота ове људе преведу у католичанство.

⁴⁵ Ненад Нинковић, Ана Митевски, *Три жалбе митрополита Павла Ненадовића...* 33, 35–53.

митрополита, тако и смјелошћу да напише нешто што у суштини негира дату ријеч владара. Митрополиту је подвучено да не може бити глава народа у свјетовним стварима, дозвољено је да од капије града малефиканте преузимају православни свештеници уколико нису прихватили до тада католичанство, владарка је остала при своме да се Синод мора сазвати само када она да дозволу, итд.⁴⁶

Дан касније, Павле је тражио дозволу од барона Бартенштајна да објави народу царска рјешења, а јасно је било да није био задовољан одговорима, јер је опет тражио Сабор на коме би му народ доставио своје тужбе. Наредног дана морао је преиначити своје молбе јер су оне опет биле увиједљиве за царицу. Током аудијенције од 28. марта предао је још једну промеморију Илирској дворској депутацији у оквиру које је тражио разматрање испраћаја православних малефиканата сматрајући да није довољно што православни свештеник тек на капији има право да преузме осуђеника, затим о праву кадуцитета и свештеничком имунитету. Априла исте године опет је написао промеморију и предао је Бартенштајну сугеришући да није задовољан резолуцијом из марта, јер се ту кадуцитет прећуткује. У наредном периоду опет ће започети акцију подношења тужби царици, а то ће потрајати све до средине 1763. Митрополита је царска породица примила у аудијенцију у свом пуном обиму 26. јуна 1763. када је Павле изразио задовољство што је након толико тражења добио одговоре и рјешења већине. Сам владарски пар са дјецом је похвалио српског митрополита и читав народ и замолио га да утиче на то да се Срби мање исељавају у Русију, а да се агитује на више мјеста у Османском царству да се људи пресељавају на територију Хабзбуршке монархије.⁴⁷

По повратку из Беча, митрополит је и даље инсистирао да једино он може да суди свештеницима. Овај период до његове смрти обиљежила је ситуација да српски војници више нису били на фронту⁴⁸, па је и тражење права и повластица, али и одржавање Привилегија било теже. Већ 2. априла 1764. Павле је добио забрану издавања пасоша монасима који нису из Монархије за сакупљање милостије. Истог мјесеца митрополит је дошао у Беч и искористио ситуацију да се пожали на све оно што

⁴⁶ Н. Нинковић, *Митрополит Павле...*, 139–141.

⁴⁷ Исто, 127–144.

⁴⁸ Седамгодишњи рат завршен је 1763.

се десило у периоду од када је годину дана раније дошао из Беча. Марији Терезији је упутно више тужби маја мјесеца 1764. око свештеничког имунитета, а био је и у страху од посљедица најављене инкорпорације Баната у Угарску, јер би то значило повиновање законима угарске Дијете. Посебно писмо послао је царици и најутјичајнијим личностима 20. маја 1764. у коме је указао да институције нису на најбољи начин спроводиле царичину вољу. Знао је за припрему тужби на будућој Дијети, од којих су најзначајније: да се у Хрватској, Славонији и Далмацији не дозвољава ниједна друга вјера осим католичке⁴⁹, да не треба дозволити православцима упражњавање њихових вјерских права, забрана градње цркава од тврдог материјала тамо гдје има мање од 200 породица, Привилегије би требало укинути, да народ и клер треба ставити под угарско право и судове, итд.⁵⁰

Јуна мјесеца се жалио Марији Терезији да се не дозвољава градња цркава у горњокарловачкој епископији, сугеришући да то неријетко спријечава и војска. Истог мјесеца је тражио да се у Трсту под његовом јурисдикцијом формира српска црквена општина. Код царице је примљен у аудијенцију 21. јуна 1764. и она га је увјеравала да се неће ништа урадити против закона који су донијети за Србе, као и да је неприкосновеност српских привилегија загарантована. Међутим, царица није успјела да спријечи појаву претходно наведених тужби на Угарској дијети. До којих граница су ишле тужбе говори и једна од њих у оквиру које се захтијева да се јерархија и монаштво протјерају из Славоније и Срема и да сва имања Срба са овога подручја посвоји жупанија, а да је законски члан 46. обавезан за примјену, као и то да се сматра да је српски митрополит и комплетан народ у бити главни извор зла и немира у оквиру Монархије.⁵¹

Митрополит Павле је страховао од Дијете, поготово због чињеница да Привилегије нису биле озакоњене на њој. Он је то покушао да покрене новембра 1764, али је његов захтјев за потврдом Привилегија одбијен. Јануара наредне године тражио је да се одржи Сабор у оквиру којег би се разматрале оптужбе против Срба, али и тужбе Срба за неправде њима учињене. Његов захтјев је и овога пута био одбијен.

⁴⁹ Законски члан 46. из 1741.

⁵⁰ Н. Нинковић, *Митрополит Павле...*, 148.

⁵¹ Исто, 149–152.

Царица се обратила Павлу 19. јануара писмом и упозорила га да се не бави више чланом 46. јер он неће сметати Србима, због тога јер је царица гарант Привилегија, али ни да он не може бити повучен како је то Павле тражио. Она је сматрала и да Павле даје себи превише слободе. У овим околностима, он се маја мјесеца 1765, испоставиће се, упутно посљедњи пут због притужби у Беч и тамо остао све до јануара 1766. Царица га је примила у аудијенцију већ у мају и поновила да ће увијек штитити праведне захтјеве и објаснила да иако је дала права за подизање цркава, да се оне не подижу у толиком броју, јер једноме селу није неопходно да има три цркве, а и сама изградња је скупа. Павле се правдао да се цркве подижу од слабијих материјала, као и да то не изискује велике трошкове, већ да народ ради од материјала и са новцем у складу са својим могућностима.⁵² Тај временски период у Бечу, Павле је искористио и обишао Јозефа, Франца Штефана и Леополда свесрдно им се захваљујући за заштиту на Дијети и молећи да тако остане и у будуће.

Марија Терезија је послала митрополиту Павлу писмо у истом периоду у оквиру којег је тражила одговоре на питања: колико има свештеника у свакој епископији, колико вјерника, колико свештеника је заправо потребно, шта је са манастирима, гдје су и колико имају калуђера, обавезе и примања свештеника, као и материјални статус свештенства односно да ли имају црквених имања.⁵³ Такође је маја 1765. донијела Резолуцију по којој је требало да се за сваку цркву коју имају у плану да граде Срби обавезно мора доставити план градње, као и да у случају да свештенство узима више од Свитком прописаног од народа, жупанија има право да их казни са четвороструком казном. Митрополит овим није био задовољан и молио је да се Резолуција измијени, говорећи да су сви који су требало да се потуже у погледу Свитка то требало да ураде митрополиту, констатујући да то нико није урадио. Августа исте године умро је муж Марије Терезије, Франц Штефан Лотариншки, и Павле се нашао у аудијенцији код царице, да јој изрази саучешће и да јој каже како је српски народ вјеран њој. Већ идућег мјесеца (13. септембра) Павле је новом цару Јозефу II изразио саучешће, али и честитао долазак на престо чија ће владавина бити изразито важан период за

⁵² Исто, 153–154.

⁵³ Н. Нинковић, *Митрополит Павле...*, 157.

српски народ.⁵⁴ Овом приликом му је предао и двије тужбе, управо оне на Резолуцију – против четвороструког кажњавања и за зидање цркава. Октобра 1765. опет је био код цара Јозефа II и изложио му је 22 захтјева од којих су најзначајнији: право кадуцитета, имунитет свештеника и њихових породица у Карловачком генералату, препуштање жупанијама кажњавање свештеника, да се Синод не може без царске дозволе сазивати и слобода вјероисповјести у Кечкемету и Резолуција која би се у том погледу дала народу.⁵⁵ Дјелимично му је одговорено и назначено да Синод не може бити сазван без царске одлуке, да се цркве не могу дизати без назначеног новчаног износа, извора тих средстава и плана градње, док се на питању свештеничког имунитета остаје на резолуцији од 14. фебруара 1763. Добио је и гаранцију да Привилегије неће бити укинуте нити сужене, него ће их Марија Терезија штитити и бранити. Митрополит је опет примљен код цара 1. јануара 1766. што је искористио да му честита Нову годину и да добије обећање да ће све што се тиче Срба бити добро уређено.⁵⁶

По повратку у Карловце, Павле је наставио да пише своје захтјеве бечком Двору. На више његових захтјева Марија Терезија је донијела једну Резолуцију 21. августа 1766. у оквиру које је потврдила све своје раније одлуке. Међутим, током наредне године показало се да рјешења која су донијета нису трајно задовољила ни једну страну, а чак ни неке гаранције Србима често нису поштоване. Митрополит Павле, већ слабог здравља, своје вријеме је проводио у фрушкогорским манастирима, одакле је наставио да пише писма на Двор. Промјена на челу Илирске дворске депутације Бартенштајн–Колер⁵⁷ означила је период у коме се иде на проналажење трајног рјешења свих претходних недоумица.

⁵⁴ О владавини цара Јозефа II, а нарочито о његовом реформском дјеловању познатијем под називом јозефинизам, као и његовом моту „све за народ, ништа путем народа“ може се детаљније видјети у дјелу: Györfi Zoltan, *Habsburgska monarhija 1526–1792*, (Novi Sad: Filozofski fakultet Novi Sad, 2014), 341–361.

⁵⁵ Н. Нинковић, *Митрополит Павле...*, 161.

⁵⁶ Исто, 162–163.

⁵⁷ Од оснивања 1747. до 1751. на челу Илирске дворске депутације био је гроф Фердинанд фон Коловрат. Четири године после њега депутацијом је управљао гроф Карл Фердинанд фон Кенигсег-Ернс, да би 1755. управу над овом значајном депутацијом (министарством) за српски народ преузео по многима најпуњенији човек за српске ствари на Двору – барон Јохан Кристоф фон Бартенштајн. (Д. Минкавица и други, *Срби у Хабзбуршкој...*, 164–168).

Када је 1768. требало да се одржи Сабор за избор будимског епископа, на приједлог генерала Андраша Хадика, као будућег комесара, одлучено је да се исти сазове, да би се уклонили недостаци и утврдио стални систем о будућем владању свештенства и вјерских припадника Српске православне цркве.⁵⁸ Та одлука није донесена одмах, већ је објављена тек 25. јула 1768. и послата је митрополиту, који је одмах обавијестио све епископе. О времену сабора требало је да се договоре комесар и митрополит Павле Ненадовић, а царица му је препоручила да од свештенства поред њега може да присуствује још 24, на шта је он рекао да треба да буде 25, јер се владике никада нису рачунале у ову бројку, па је тако укупни број умјесто 75 (по 25 из три реда) био укупно 82.⁵⁹ Ово је митрополит написао у писму 23. августа 1768. Хадик, када му је и рекао да би било најбоље да се Сабор састане у јануару наредне године. По мишљењу многих, митрополит је сугерисао на јануар очекујући своју скорију смрт и желећи да не буде присутан на том сабору. Испоставило се да се на то није дуго чекало. Неколико дана касније (26. августа 1768), митрополит Павле Ненадовић је умро у својој 68-ој години живота у два часа послје поноћи. Ову вијест су јавили комесару бачки владика Мојсије Путник и темишварски владика Вићентије Јовановић Видак, потоњи карловачки митрополити. Сабор се ипак одржао и то од 24. априла до 7. октобра 1769. и поред првобитног расправног, сада због смрти митрополита имао је и изборни карактер.⁶⁰

Бачки и темишварски епископи јавили су осталим владикама и наложили су сремским настојатељима манастира да се звони три пута звонима. Барон Вулферсдорф је наредио пуковнику Александру Рашковичу да на сахрану доведе коњицу и пјешадију од укупно 400 војника. На дан сахране, 11. септембра 1768, формирана је непрегледно дуга колона коју су чинила дјеца, чланови цехова, грађани, послужитељи, официјанти, архимандрити, родбина покојног митрополита, владике, барон Вулферсдорф, коморски и провинцијални представници, монаси и небројено много народа. Службу и опијело је одржао у Горњој цркви владика Мојсије Путник, а потом је митрополит сахрањен. Ова сахрана

⁵⁸ Асјан Медаковић, *Јосиф II и Срби/Joseph II. und die Serben*, (Нови Сад: Прометсј, 2005), 16.

⁵⁹ Н. Нинковић, *Митрополит Павле...*, 165–167.

⁶⁰ Исто, 167; Д. Медаковић, *Јосиф II и Срби...*, 16.

остала је упамћена по трошку од 10.066 форинти и 59 крајцара, а на њој је само за свијеће издвојено преко хиљаду форинти и попито око 5.250 литара вина. Неколико дана касније отворен је митрополитов тестамент, који је он саставио 19. марта 1759. и оснажио га 14. фебруара 1764. У оквиру њега је захтијевао да се сви држе сложено, да чувају вјеру, буду одани Двору, да буде сахрањен испред царских двери у манастиру Раковцу (мјесто гдје се и замонашио) или у Саборној цркви у Карловцима. Његова сахрана спроведена је у складу са свечаностима какве су имали само највећи достојанственици Хабзбуршке монархије. Бечки дневник, званичне дворске новине, су 5. октобра писале о овој сахрани, а то није учињено ни за кога прије њега, нити послје њега све до смрти митрополита Стефана Стратимировића.⁶¹

Тако је сахрањен један он највећих српских синова у нашој богатој историји и велики српски пастир, који је за деветнаест година управљања Карловачком митрополијом исту учврстио и усмјерио на колосијек којим је требало да иде.

Митрополит Павле Ненадовић био је на челу Карловачке митрополије од 25. јула 1749. до 26. августа 1768. За вријеме своје деветнаестогодишње митрополитске службе био је сасвим сигурно најзначајнија личност српског народа у Монархији, а потенцијално и шире. Његова служба је обиљежена неуморном борбом за свој народ, српске Привилегије, реформе и бољи положај вјерника православне цркве у Монархији. Својим крактером и преданим радом, Ненадовић је утемељио правац Карловачке митрополије, којим је она требало да се креће како за вријеме његове службе, тако и након његове смрти. Несумњиво, у томе је успио. Битно је напоменути да је у овом периоду одржано и канонско јединство са Пећком Патријаршијом, иако је, поуздано, свака веза са њом била упитна након смрти патријарха Атанасија II, а поготово након укидања Патријаршије 1766. Ненадовић је осим тога што је готово свакодневно писао жалбе и примједбе у Беч, борећи се за бољу позицију и положај своје пастве и народа, ипак знао како и када треба да се постави према владајућим. Иако није у сваком тренутку успио да добије одговор на своје захтјеве, на исте му у коначници одговори нису ускраћени, па какав год карактер они имали. Поред свега, успио је да

61 Н. Нинковић, *Митрополит Павле...*, 484–489.

уведе значајан ред и поредак у институцију Карловачке митрополије, најважније институције српског народа у Монархији, али и у цјелини. Поставио је значајне норме и законе, утицао на просперитет и образовање нових нараштаја, али и произвео неке од најзначајнијих епископа и каснијих митрополита, који су обиљежили његово наслеђе.

На основу свега сагледаног, са пуним правом се може рећи да је митрополит Павле Ненадовић најзначајнија личност свога времена у Срба. Његов живот, дјело и наслеђе чине га једним од најзначајнијих у историји живота Срба у Монархији.

Литература:

Објављени извори:

1. Гавриловић, Славко, *Грађа за историју Војне Границе у XVIII веку* – књига 1 – Банска крајина 1690–1783, (Београд: Српска академија наука и уметности, 1989).
2. Нинковић, Ненад, Митевски, Ана, „Три жалбе митрополита Павла Ненадовића из 1762. године“, *Мешовитија грађа (Miscellanea)*, Нова серија, XXXVIII, (Београд: Историјски институт, 2017), 27–56.

Монографије:

1. Győre Zoltan, *Habszburška monarchija 1526–1792*, (Novi Sad: Filozofski fakultet Novi Sad, 2014).
2. Дабић, Војин С, *Банска крајина 1688–1751. Прилози историји српској и хрватској народа и крајишкој уређења у Банији*, (Загреб–Београд: Просвјета – Историјски институт, 1984).
3. Деретић, Јован, *Културна историја Срба*, (Београд: Evrobook, 2016).
4. Костић, Мита, *Гроф Колер. Српска насеља у Русији. Српске привилегије*, (Загреб: СКД Просвјета, 2011).
5. Костић, Мита, *Нова Србија и Славеносрбија*, (Нови Сад: Српско-украјинско друштво, 2001).
6. Љушић, Радош, *Историја српске државности*, књига II, (Нови Сад: Беседа – САНУ НС, 2001).
7. Мандић, Јелена Илић, *Банатска војна крајина 1764–1800*, (Београд: Историјски институт Београд, 2020).

8. Медаковић, Дејан, *Јосиф II и Срби/Joseph II. und die Serben*, (Нови Сад: Прометеј, 2005).
9. Микавица, Дејан, Лемајић, Ненад, Васин, Горан, Нинковић, Ненад, *Срби у Хабзбуршкој монархији 1526 – 1918, књига 1*, (Нови Сад: Прометеј-РТВ, 2016).
10. Микавица, Дејан, *Српска Војводина. Од Аутономије до Присаједињења 1683–1918*, (Нови Сад: Прометеј, 2018).
11. Микавица, Дејан, Васин, Горан, Нинковић, Ненад, *Срби у Црној Гори 1496–1918*, (Никшић: Институт за српску културу, 2017).
12. Нинковић, Ненад, *Митрополит Павле Ненадовић*, (Нови Сад: Филозофски факултет Нови Сад, 2017).
13. Поповић, Васиљ, *Историја новога века 1492–1815*, (Београд: Српска књижевна задруга, 2016).
14. Поповић, Душан Ј, *Велика сеоба Срба 1690. Срби сељаци и њлемеици*, (Београд: Српска књижевна задруга, 1954).
15. Roksandić, Drago, *Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana*, (Zagreb: Vjesnik, 1991).
16. Форишковић, Александар, *Текелује*, (Нови Сад: Матица српска, 2011).
17. Швикер, Јохан Хајнрих, *Политичка историја Срба у Угарској*, (Нови Сад: Матица српска – Гутенбергова галаксија, 1998).

Научни радови и чланци:

1. Гавриловић, Владан, „Српско племство у Хабзбуршкој монархији од XVI до прве декаде XVII века“, у: *Испраживања* 17, (2006), 35–53.
2. Дашић, Миомир, „Сеобе Црногораца у Русију средином 18. вијека“, у: *Зборник радова са међународног научног скупа на тему: Сеоба Срба у Руско царство половином 18. века*, (Нови Сад, Српско-украјинско друштво – Архив Војводине – Музеј града Новог Сада, 2003), 66–102.
3. Мартиновић, Душан, „Миграције Црногораца у Русију у 18. и 19. веку“, у: *Зборник радова са међународног научног скупа на тему: Сеоба Срба у Руско царство половином 18. века*, (Нови Сад, Српско-украјинско друштво – Архив Војводине – Музеј града Новог Сада, 2003), 110–119.
4. Нинковић, Ненад, „Исанија Антоновић епископ арадски и митрополит карловачки (1731–1749)“, у: *Испраживања* 24, (2013), 179–203.
5. Нинковић, Ненад, „Црквено-народни Сабор и архијерејски Синод из 1749. године“, у: *Испраживања* 23, (2012), 259–281.
6. Панић, Божидар, „Срби у Араду од Карловачког мира до Сеобе у Русију (1699–1751)“, у: *Зборник радова са међународног научног скупа на тему:*

Сеоба Срба у Руско царство половином 18. века, (Нови Сад, Српско-украјинско друштво – Архив Војводине – Музеј града Новог Сада, 2003), 27–42.

7. Распоповић, Радослав, „Владика Василије Петровић и пресељавање Црногораца у Русију у другој половини 18. вијека“, у: *Зборник радова са међународног научног скупа на тему: Сеоба Срба у Руско царство половином 18. века*, (Нови Сад, Српско-украјинско друштво – Архив Војводине – Музеј града Новог Сада, 2003), 120–134.

Монографске студије:

1. Радован Самарцић, „Српски народ под Турском влашћу“, у: *Историја српскога народа*, књига III-1, (Београд: Српска књижевна задруга, 1993), 5 – 114.

Интернет извори:

http://www.spc.rs/sr/nova_saznanja_o_pohecima_visokog_obrazovanja_u_srba [приступљено на дан: 4. јул 2021. у 17.50].

Msr Lazar Radan
Museum of Herzegovina in Trebinje

THE METROPOLITAN SERVICE OF PAVLE NENADOVIĆ (1749–1768)

Summary: The entire 18th century was one of the most significant periods in the history of the Serbian people in the Habsburg Monarchy. The central figure of this era, especially within the Serbian Orthodox Church, was Metropolitan Pavle Nenadović (1749–1768). He was the third longest-serving man in charge of the Metropolitanate of Karlovci, right after Metropolitan Stefan Stratimirović (1790–1836) and Josif Rajačić (1842–1861). His nineteen-year rule/service (from July 25, 1749 to August 26, 1768) took place during the period of maximum prosperity and development of the Serbian people within the Monarchy, although the society of this period was often characterized by a thread of conflict and misunderstanding. With his charismatic personality, strict principles, great leadership skills and pastoral responsibility, Pavle Nenadović marked this period and was remembered as one of the most important Serbian archbishops and Serbs in general.

Keywords: Metropolitanate of Karlovci, Pavle Nenadović, Habsburg Monarchy, Court, Privileges, Empress Maria Theresa, Council.